

BAŞLANGICINDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE SİYASETİNDE AMERİKAN NÜFUZU

Kemal Şükrü SEVİNDİK*

Özet

Modern zamanların en büyük imparatorluğu olarak tanımlanabilecek Amerika Birleşik Devletleri, Bağımsızlık Bildirisi'ni ilan ettiği 4 Temmuz 1776'dan itibaren her zaman yayılcı ve emperyalist bir politika izlemiştir. Amerika'nın Tarih sahnesine çıktığı yıllar Osmanlı Devleti için ise çöküş yılları idi. Mutlak saltanat (padişahlık) sistemi ile yönetilen Osmanlı çöküş döneminde olmasına rağmen halen geniş bir coğrafyayı ve özellikle de doğu-batı ticaret yollarının bir bölümü ile Akdeniz'in önemli kısmını elinde tutuyordu. Amerika'nın önce ticari olarak başlayan Osmanlı ilgisi kısa zamanda ekonominin çok ötesinde plan ve projelere dönüştü. Amerika, dünya hükümrancılığı için Ortadoğu'yu ve Ortadoğu için Osmanlı'yı keşfetmişti. Uzun süreli ve derinlikli menfaatleri için bölgeye nüfuz etmesi gerektiğini çok erken dönemde teşhis eden Amerika, kısa zamanda Osmanlı ülkesini kolejler ve ticaret ofisleri ile bir ağ gibi sardı. Ancak I. Dünya Savaşı'nda farklı ittifaklarda olan iki ülke ilişkileri kestiler. I. Dünya Savaşı ile tarihe karışan Osmanlı Devleti yerine, Türk Kurtuluş Savaşı'na komuta eden Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde 1923'te "cumhuriyet ve çoğulcu demokrasi" temelli Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruldu. Kurucu lider Atatürk, Amerika'ya ilgi duymadı ve onu mümkün olduğu kadar Anadolu'dan uzak tutmaya çalıştı. Ancak onun 1938'de ölümü ve hemen ardından başlayan II. Dünya Savaşı, önce sınırlı ve gizli olarak başlayan ancak savaşın bitimi (1946) ile açıktan ve derinlik kazanarak ilerleyen Türk-Amerikan ilişkilerinin başlangıcı oldu. 1947'de askeri ve 1949 sosyal ve kültürel olarak Amerika lehine çok bağlayıcı anlaşmalar yapıldı. 1950-1960 "muhafazakar iktidar" döneminde ise Türkiye örtülü bir müstemelekeye dönüştü. Bahsi geçen aralıkta Amerika, ekonomiden siyasete, eğitimden askeriye ve istihbarattan medyaya kadar tüm kılcak damarlara ulaşan yollar edindi. Her yere nüfuz etti. 1964 yılında Türk-Amerikan ilişkileri ilk ciddi krizini yaşadı. Bu Amerika açısından rutin bir durumdu ancak Türk tarafında şok etkisi açığa çıkarttı. Bu tarihten sonra inişli çıkışlı zamanlar olsa da Amerika, Türkiye açısından tüm zamanlarda istekli-zorunu stratejik müttefik olma konumunu korudu. SSCB/Rusya, Ortadoğu ve Asya çıkarları için Türkiye'yi bir üs ve trampelen olarak gören Amerika'nın kurduğu cendereden hiçbir zaman çıkılamadı. Belki de çıkılmak istenmedi.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Amerika, NATO, Siyaset, Nüfuz, Emperyalizm, Ortadoğu, Parti, Politika, Türk-Amerikan ilişkileri, Türkiye-Amerika ilişkileri, Türk siyaseti, Türkiye'nin Amerika siyaseti, Amerika'nın Türkiye siyaseti

Giriş

Tüm Ortadoğu coğrafyasının kaderini direkt ve dünyadaki küresel gelişmeleri dolaylı olarak ilgilendiren Türkiye-Amerika siyasi ilişkileri gibi derinlik arz eden, pratik ve kullanışlı analizler gerektiren bir meselede daha önce yazılmış makale ve kitapların bir tekrarı ya da özeti yapılacaksa uğraş ne kadar büyük olursa olsun bir şey yapılmamış yeni bir söz söylenmemiş demektir. Ayağı yere basan; ezbercilik, tekrar ve basma kalıpcılıktan uzaklaşmış; akıl ve belge ışığında ezber bozan analitik

*Araştırmacı-Eğitimci

analizler yapmalıyız.

Türkiye-Amerika siyasal ilişkileri gibi bölgesel hatta daha da öte bir konumda bulunan sosyal siyasal meseleler ne kadar kökeni ve arka planı ile ortaya konabilirse o kadar anlaşılır olurlar. Ancak bu şekilde meselenin gerçek bir fotoğrafını çekmek mümkün olur. Şayet bugün Amerika, Ortadoğu üzerinde bu kadar müessir olabiliyorsa, bu müessiriyet, onun yüzyıl kadar önce bu bölgede elde ettiği bilgi, birikim ve raporlar sayesinde.¹ Amerika'nın bir coğrafyadaki siyasi nüfuzu, askeri, ekonomik, medya ve kültürel nüfuzdan bağımsız değildir. Siyasi nüfuzun gen haritasını çıkarabilmek için mutlaka diğer parçaların da resminin açığa çıkarılması gerekmektedir.

Bu makalenin en anlaşılır ve yararlı hale gelmesi için nasıl kronolojik bir metodoloji izlenmesine ama bu anlatı sırasında her sahnede olayın üzerindeki bir perdenin aralanmasına çalışıldı.

Amerika'nın tarih sahnesine çıkışı

İspanya Krallığı'nın sponsorluğunda İtalyan kolonist kâşif-kaptan Kristof Kolomb tarafından emperyalist niyetlerle 1492 yılında keşfinden sonraki yüzyıllarda Amerika Kıtası, insanlığın kaderi üzerinde en etkin aktör haline gelecektir.

1500-1600'lü yıllarda Avrupa'da din savaşları sürüyordu. Kendi topraklarında barınamayanlar Amerika'ya göç etmeye başladılar. Başta İngiltere olmak üzere, Almanya, İskoçya, İrlanda, Hollanda, Fransa, İsveç, Finlandiya ve diğer Avrupa ülkelerinden göç dalgası başladı. Geldikleri yeni topraklar, kendi ülkelerinde görmedikleri büyük imkanlar ve özgürlük sunuyordu. 1750 yılına gelindiğinde kıtada 13 koloni kurulmuştu. Bu koloniler modern Amerika'nın kurucusu oldular. Her biri, Amerika kıtasından çok daha büyük hırsla; büyüme ve zengin olma iştahına sahipti. Bunların içerisinde özellikle New England kolonisi öne çıkıyordu; bu koloni *yankee* denilen **Püriten**¹ İngilizlerden² oluşuyordu. Kıtaya ilk çıkan Püritenler "Yeni İsrail"i kuracaklarını söylemişlerdi.

Püritenlere göre Yahudiler seçilmiş halk idi. Fakat İsrailoğulları günah işlemişler ve Tanrı'nın yolundan çıkmışlardı. İşte şimdi onlar Yeni İsrail'i kuruyorlardı. İlk yerleşim yerlerinden birine Yeni Kenan (New Canaan) ismini vermişlerdi.³

Evanjelizmin Amerikan yönetim erkinin gerçek ve yegane dini olması için gerekli düzenleme ve örgütlemeyi başaran Püritenler, Yeni İsrail için önce yeni kıtada yerlilere karşı bir soykırım hareketi başlattılar. İnka ve Aztek medeniyetleri yok edildi. 1500-1650 yılları arasında Meksika'nın nüfusu 25 milyondan 1 milyona düşmüştür. Araştırmacılar Kolomb'un keşfinden önce kıtanın nüfusunun 112 ile 145 milyon arası tahmin edildiğini aynı dönemde Avrupa nüfusunun toplamda 50 milyon civarında olduğunu belirtmişlerdir.⁴ 54 milyon yerlinin yaşadığı Amerika'da 1910 yılına gelindiğinde 220 bin yerli kalmıştı.

Beyaz Adam uçsuz bucaksız verimli toprakları sonu gelmez bir hırsla sahiplendi. Ancak bu toprakları ekmek, işlemek, ürünü kaldırmak için büyük bir emek gücüne ihtiyaç vardı. Kolonyalistlerin köle ticareti işte böyle başladı. Bu seferde Afrika'dan köleleştirilmiş siyahların Amerika'ya taşınması hareketi başlatıldı. Kuzey Amerika'ya ilk köleleri Hollandalılar getirdi... Bu köle ticareti Afrika'ya 100 ile 200 milyon arasında cana olmuştur⁵

¹ İhsan Süreyya Sırma, Prof. Dr. Sömürü Ajanı Amerikan Misyonerleri, Beyan, İstanbul-2019, Sayfa 31

² Allan Nevins, H.Steele Commager, ABD Tarihi, Doğu Batı Yayınları, Ankara-2019, Sayfa 54

³ Mücahit Gültekin, Türkiye-ABD İlişkileri Psikolojisi, Pınar Yayınları, İstanbul-2017, Sayfa 69

⁴ Mücahit Gültekin, Türkiye-ABD İlişkileri Psikolojisi, Sayfa 77

⁵ Mücahit Gültekin, Türkiye-ABD İlişkileri Psikolojisi, Sayfa 70-71

Yerlilerin / Kızılderililerin kanı ve Afrikalıların / Siyahilerin teri üzerine inşa edilen Amerikan kolonilerinin İngiltere'ye başkaldırma sebepleri de ilginçtir; vergi artışı yani para. Bin bir zulüm, haksızlık ve katliama ses çıkarmayan koloniler küçük bir vergi artışına başkaldırmışlar ve hatta savaşı göze almışlardır. Yani bağımsızlığa giden yolun fitilini para / pragmatizm ateşlemiştir.

1783 yılında bağımsızlığını ilan eden Amerika Birleşik Devletlerinin kısa sürede süper güç haline gelebilmesinin sömürdüğü uçsuz bucaksız toprakların zenginliği yanında bir dizi başka dayanakları da vardır. Komplekse kapılmadan ama görmemezlikte yapmadan bunların ifade edilmesi gerekmektedir. Akılcılığın (Rasyonalizm) esas alınması, bilginin kutsanması, dünyanın her yanındaki teknik, teknoloji, ilim ve akıl birikiminin transfer edilme ve kullanılma becerisi, hukuk üretimi, eğitimin yaygınlaştırılıp derinleştirilmesi, modern tarzda belge ve kayıt tutma gelenek ve kuralı, kurucu milletin (Avrupa'dan göç ederek gelen kolonyalistlerin) dinsel, mezhepsel, fikirsel ve gelenek olarak çok renkliliği, sisteme bağlı kaldığı müddetçe bilim ve düşünce insanlarına her türlü imkan ve makamın verilmesi bunların başlıcalarıdır.

Amerika-Osmanlı ilişkilerinin başlaması

Amerika'nın tarih sahnesine çıktığı yıllarda 1299'da kurulmuş olan Osmanlı Devleti çöküş dönemini yaşamaktaydı. Mutlak saltanat (padişahlık) ile yönetilen devletin bir anayasası ya da meclisi yoktu. Yönetim padişah fermanları ve şeyhülislam fetvaları ile yürütülüyordu. 1839'da Tanzimat Fermanı ve 1856'da Islahat Fermanı ilan edilerek insan haklarında bazı iyileştirmeler yapılmaya çalışıldı. 1876'da I. Meşrutiyet (yaklaşık 13 ay sürdü) ve 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile de kısmi demokratik yönetim denemesi yapıldı. 1. Dünya Savaşı sonunda 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile fiilen sonlanan Osmanlı Devleti, 1 Kasım 1922'de de resmen tarih sahnesinden silindi. Yerine Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruldu.

Transatlantik bir keşif seferi sonrası tarih sahnesine çıkan Amerika, daha henüz koloniler aşamasında iken denizlerin gerek ticaret ve gerekse siyaset için hayati rolünü fazlasıyla keşfetmişti. Yeni kıtanın yeni devleti, öncelikle ticarete yöneldi. O dönem gerek nüfus ve gerekse paranın en yoğun olduğu Akdeniz havzasına uzak kalmak olmaz bir durumdu. Amerika önce Osmanlı'ya bağlı (yarı özerk) Cezayir ile 1795 ve Tunus ile 1797'de ticaret antlaşmaları yaptı.⁶ 4 Mayıs 1802'de Başkan Thomas Jefferson İzmir'de bölgedeki Amerikan ticari çıkarlarını yönlendirmesi amacıyla William Stewart adında bir Pensilvanyalıyı görevlendirdi.⁷

Kısa sürede Amerikan ticaret gemileri İzmir limanını üs edinmiş ve Amerika İzmir limanında bir temsilci bulundurmaya başlamıştı. Fakat Amerika bununla yetinmek istemiyor merkez teşkilat ile anlaşmak, diplomatik ilişki kurmak ve ticarete imtiyaz hakkı almak istiyordu. 1820'de ilk kez Amerikan Dışişleri Bakanı Jhon Q. Adams, New York'lu bir avukat olan Luther Bradish'i resmi yetkiler ile İstanbul'a gönderdi.⁸ İlk girişimler başarısız olsa da Amerika'nın girişimleri ardı ardına devam etti ve nihayetinde ilk "Osmanlı-Amerikan Dostluk, Ticaret ve Seyr-i Sefain" anlaşması 7 Mayıs 1830'da imzalanarak yürürlüğe girdi. Bu anlaşma aynı zamanda zaman zaman inişler çıkışlar yaşasa da her zaman katlanıp derinleşerek ilerleyecek olan Türk-Amerikan ilişkilerinin resmi başlangıcı oldu.

Anlaşmanın hemen ardından uzun süredir İzmir üzerinden bölgedeki Amerikan ticaretini yönlendiren David Offley maslahatgüzar sıfatıyla ilk Amerikan diplomatik temsilci olarak atandı. 2

⁶ Ali ihsan Gencer, Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi, Doğu Kütüphanesi, İstanbul-2008, Sayfa 27-28

⁷ https://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanlı%20B1_%20C4%B0mparatorlu%20C4%9Fu%E2%80%93Amerika_Birle%C5%9Fik_De_vletleri_ili%C5%9Fkileri (Son erişim 07 Aralık 2020)

⁸ Ali ihsan Gencer, Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi, Sayfa 29

Mart 1831 tarihinde ise Amerika, İstanbul'da bir diplomatik temsilcilik açmıştır.⁹ Amerika'nın tüm bu girişimlerine karşılık Osmanlı, Amerika'da henüz diplomatik bir temsilci bulundurmamış pek gerekli görmüyordu. Osmanlı Washington'da ilk elçiliği ancak 1868'de açmıştır. Ve atadığı büyükelçi de İzmir'de doğup Fransa'da eğitim almış Levanten bir aile çocuğu olan Edouard Blak'tır.¹⁰

Amerika bu dönemde Başkan James Monroe'nin, 2 Aralık 1823'te kongreye sunduğu ve daha sonra kendi ismi ile anılacak olan Monroe Doktrini çerçevesinde hareket ediyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikasına yön veren pek çok doktrin ilan edilmiştir. Truman Doktrini, Eisenhower Doktrini, Nixon Doktrini, Carter Doktrini, Bush Doktrini vs. gibi. Bu doktrinlerden bazılarının etkisi ulusal bazısı küresel; bazılarının etkisi kısa süreli bazılarının da uzun süreli olabilmektedir. Fakat bu doktrinlerin ilki olan Monroe Doktrini Amerikan dış politikasının vazgeçilmez bir parçası olmuştur.¹¹

Monroe Doktrini'ne göre; Amerika Avrupa'nın işlerine karışmayacak, Avrupa'da Amerika kıtasına müdahale etmeyecektir. Doktrin, İngiltere ve Fransa gibi emperyalist güçleri Amerika kıtasından uzak tutmayı amaçlarken, (o gün için) Latin Amerika'nın (daha sonraları ise Avrupa dışında kalan her yerin) Amerika tarafından sömürgeleştirilmesine temel oluşturmuştur.¹²

Amerika bu dönemde bir yandan mümkün olan her şeyin ticaretini yapma ve ticarete daha büyük paya sahip olma amacını güderken bir yandan da ileriki zamanlarda yapacağı işler için dini, etnik, kültürel, sosyal, siyasal ve ekonomik yönleri olan devasa bir misyonerlik faaliyetine girişti.¹³

Amerikan misyonerlerinin Osmanlı Devleti'nde tespit ettikleri ilk büyük gerçeklik devasa bir hukuk boşluğu ve otorite yetersizliğinin olduğu idi. Amerikan misyonerleri, Osmanlı Devleti'ndeki hukuki yetersizlikler ve otorite boşluklarından yararlanarak Osmanlı topraklarının her yanında okullaşmaya başladılar. İtalya, İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülkelerin zaten daha önceden başladıkları bu faaliyet Amerika'nın da katılımı ile kısa zamanda Osmanlı coğrafyasını "yabancı okul" cennetine dönüştürdü.¹⁴ Olayın vahametini 1907-1908 eğitim yılına ait Osmanlı Maarif-i Umumiye (Eğitim Bakanlığı) İstatistik Dairesince tutulmuş resmi kayıtlar üzerinden şöyle izah etmiş olalım; 1907-1908 eğitim yılında Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu 13.212 okulda 639.839 öğrenci eğitim görmekteydi (ki bu okulların kahir ekseriyeti ilkokul düzeyi idi). Aynı yıl Osmanlı coğrafyasında 3.245 azınlık ve Yabancı okulunda ise 197.525 öğrenci eğitim görmekte idi.¹⁵ Birçok azınlık ve yabancı okulun hukuk boşluğu ve otorite yetersizliği dolayısıyla resmi kayıtlarının olmadığı veya başka bir kurum adı altında faaliyet gösterdiği gerçekliği de göz önüne alındığında durumun vahameti açığa çıkmış olur. Bu meselenin bir başka feccat yönü de toplumda eşraf, aydın ve yönetici sınıfın çocukları ile halkın tespit edilen zeki çocuklarının neredeyse hepsinin yabancı okullarda eğitim görüyor olması idi.

Amerika, kendince en kritik ve stratejik gördüğü yerlere okullar açıyor ve bu okulları bir üs gibi kullanıyordu. Her türden Hristiyan azınlığa, Kürtlere, Ermenilere her zaman; Kızılbaşlara (Anadolu Alevilerine) zaman zaman özel ilgi gösteriyordu.

⁹ Ali İhsan Gencer, Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi, Sayfa 31

¹⁰ https://tr.wikipedia.org/wiki/Edouard_Blak (Son erişim 07 Aralık 2020)

¹¹ Mücahit Gültekin, Türkiye-ABD İlişkileri Psikolojisi, Sayfa 73-74

¹² Mücahit Gültekin, Türkiye-ABD İlişkileri Psikolojisi, Sayfa 74

¹³ İhsan Süreyya Sırma, Sömürü Ajansı Amerikan Misyonerleri, Sayfa 21-22; Özgür Yıldız, Anadolu'da Amerikan Okulları, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul-2011, Sayfa 11-20

¹⁴ Bu konuda daha geniş bilgiler için bakınız; Özgür Yıldız, Anadolu'da Amerikan Okulları; İhsan Süreyya Sırma, Sömürü Ajansı Amerikan Misyonerleri

¹⁵ Nuri Güçtekin, Osmanlı Devleti'nin 1907-1908 Yılına Ait Eğitim İstatistiği, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, İstanbul-2012, Sayı 22, Sayfa 125-267

Misyonerlerin sayısız gezi, araştırma ve raporları neticesinde Amerika, Ortadoğu'ya ve Pakistan'dan başlayan Asya'nın batı yakasına ancak Türkiye / Anadolu üzerinden girebileceğini keşfetmişti. Hızla büyüyen ilişkiler çerçevesinde 1872 yılında Başkan Ulysses S. Grant'ın oğlu Teğmen Grant ile General Sherman'ın İstanbul'u ziyareti ve Sultan Abdülaziz'in misafirlerini büyük bir ilgiyle ağırlaması üzerine ABD Başkanı Grant'ın Osmanlı Devleti'ne olan yakınlığı daha da artmıştı.¹⁶ 18. Amerikan başkanı Ulysses S. Grant (1869-1877) görev süresinin bitmesi üzerine çıktığı dünya (nüfuz ve analiz) gezisi kapsamında 1878'de İstanbul'a geldi ve Padişah II. Abdulhamit tarafından görkemli bir şekilde ağırlandı. Dönemin süper güçleri İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından "hasta adam" olarak tanımlanıp mirasının nasıl bölüşüleceği planları yapılan Osmanlı içinde Amerika, şimdilik Avrupa'ya karşı bir denge, sığınılacak bir liman algısı her gün yükselerek yayılıyordu.

Amerika'nın ilk anlaşmayı imzaladığı 1830'dan sonraki elli yıl içinde Osmanlı üzerinde başardığı en önemli işlerden biri hiç şüphesiz silah ticaretinde Osmanlı'yı belli alanlarda bağımlı kılacak düzeye ulaşmış olması idi. Özellikle tüfek (ki o zaman Osmanlı ordusunun ana silahı durumunda) ticaretinde Osmanlı'yı Amerika'ya mahkumiyette yadsınamaz bir noktaya gelinmişti. Osmanlı bu bağımlılığı aşabilmek için 1882'den itibaren Almanya tüfeklerine yönelmiştir.¹⁷

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı-Amerika ilişkileri

1909 yılında Osmanlı'da bir darbe ile 33 yıldır iktidarda olan II. Abdulhamit tahtan indirildi yerine V. Mehmet Reşat yönetime getirildi. Ancak yeni padişah sadece bir kukla idi ve tüm ipler İttihat ve Terakki Partisi'nin elindeydi. İttihat ve Terakki yönetiminde derin bir Almanya hayranlığı ve birlikteliği vardı. Birçoğu eğitimini de orada almış ya da tamamlamıştı. İttihat ve Terakki Partisi yönetimindeki Osmanlı I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında katıldı.

Neredeyse 1850'den bu yana birbirinin devamı olarak birçok cephede birçok farklı ülke ile aralıksız savaşan zamanın teknik ve teknolojisinin çok gerisindeki Osmanlı ordusu moral olarak ta çökmüş durumdaydı. Tüm coğrafyada (Müslüman) halklar açlık, yoksulluk ve yoksunluğun dip noktasındaydı. Ekonomi ve basın başta olmak üzere tüm hayati sektörler azınlıklar ya da devşirilmişlerin kontrolünde idi. Bunların üstüne bir de merkezde inanılmaz bir yönetim zafiyeti, boğazına kadar siyasete bulaşmış ordu da derin fikir ayrılıkları vardı. Ve nihayetinde Osmanlı I. Dünya Savaşı'nda savaştığı 11 cephenin 10'undan yenik ayrıldı.

Savaşın başlarında tarafsız gibi durup savaşın şekillenmesini bekleyen Amerika ilerleyen tarihlerde (6 Nisan 1917) İtilaf Grubu'nda yani Müttefik Devletler (İngiltere, Fransa ve İtalya) yanında savaşa girdi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Amerika ile her türlü diplomatik ilişkiyi kesti.¹⁸ Ama ülkedeki Amerikan okulları başta olmak üzere diğer dini, kültürel ve ticari faaliyetleri sınırlayıcı hiçbir tedbir uygulamadı.

Amerika Birleşik Devletleri başkanı Woodrow Wilson 8 Ocak 1918 günü ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada Amerika'nın I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmasını istediği dünya düzenine ilişkin görüşlerini on dört madde halinde sıraladı. Wilson Prensipleri olarak adlandırılan bu ilkeler Türk aydınları tarafından tam manası ile kurtarıcı ilahi bir metin olarak karşılandı.

30 Ekim 1918'de Osmanlı bir idam fermanı hükmünde olan Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayarak yenilgi ile I. Dünya Savaşı'ndan ayrıldı. Artık son nefeslerini vermekte olan Osmanlı'yı

¹⁶ https://www.ntv.com.tr/turkiye/turkiyede-ilk-abd-baskani-grant,DaJG19HPXUyW_IcNsJlo7A (Son Erişim 07 Aralık 2020)

¹⁷ Ali İhsan Gencer, Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi, Sayfa 238

¹⁸ Kenan Özkan, Milli Mücadele Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri, Ötügen, İstanbul-2016, Sayfa 23

süper güçler tam olarak nasıl taksim edeceklerini tartışıyorlardı. Halk tam bir sefalet, korku, endişe ve sahipsizlik içindeydi. Fakirlik ve salgın hastalıklar Anadolu'yu esir almıştı. Osmanlı saltanatı ve üst yönetimi sadece kendi gelecekleri ile ilgileniyorlardı.¹⁹

Genel ahval bu durumda iken minik bir grup her türlü yokluk ve yoksunluğa rağmen milli mücadele fikri savunuyordu. İstanbul'da yönetici, aydın ve eşraf takım ise ikiye ayrılmıştı. Aralarında başbakanın (sadrızamın) da olduğu etkin bir grup bürokrat ve din adamı kurdukları “İngiliz Muhipler (Sevenler) Cemiyeti” ile İngiltere himayesine girmeyi savunuyorken; daha ziyade aydınlar ve eşrafın oluşturduğu grup ise “Wilson Prensipleri Cemiyeti” ile Osmanlı'nın Amerikan mandasına girmesini savunuyordu.

Amerika yaklaşık yüz yıldır Osmanlı topraklarında eğitime yatırım yapmanın karşılığını çok fazlası ile alıyordu. İstanbul'da (yani Osmanlı'da) yayın yapan yedi büyük gazetenin başyazarı da Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kurucuları arasındaydı.²⁰ Birçoğu öğrenimini Osmanlı'da ki Amerikan okullarında yapmışlardı. İşte bu aydınlar elinde şekillenen Osmanlı'da o günün yegane medyası olan gazeteler, her gün canla başla halkı Amerikan mandasına hazırlamak için çalışıyorlardı.

Atatürk dönemi (1919-1938) Türk-Amerikan ilişkileri

Mandacılık fikri Osmanlı'da tüm yönetim, aydın ve eşrafı esir almışken Mustafa Kemal, Anadolu'da bir avuç denebilecek kişi ile milli mücadele planlıyordu. Türk Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne giden yolun başlangıcı 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında Sivas'ta yapılan kongredir. Kongreye her ilden seçilecek “en vatanperver” üç delegenin gönderilmesi istenmişti. İşgal şartları, vurdum duymazlık, imkansızlık, Osmanlı Hükümeti'nin engellemeleri dolayısıyla 4 Eylül günü sadece 31 delege hazır durumdaydı. Anadolu'dan seçilmiş en vatanperver 31 kişiden 25'inin imzası ile kongreye açılışın hemen ardından bir önerge verildi; Amerikan mandasını kabul edelim!²¹ Anadolu'da ki durumu en güzel özetleyebilecek fotoğraf bu idi. Amerika tüm zihinleri devşirmiş ya da işgal etmişti.

Bu şartlarda başlayan Kuvay-i Milliye Hareketi, Türk Kurtuluş Savaşı'nı başarıya ulaştırmayı ve Anadolu'nun paylaşılması ve Türklerin Orta Asya'ya geri gönderilmesi projesi olan Sevr Anlaşması'nı hükümsüz kılmayı başardı. Mustafa Kemal öncülüğündeki kadro 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) adıyla milli bir meclis açıp 1 Kasım 1922'de de Osmanlı saltanatına son verdiler. TBMM, 29 Ekim 1923'te cumhuriyeti ilan edip Atatürk'ü cumhurbaşkanı seçti. Atatürk 1923 yılından öldüğü 10 Kasım 1938 tarihine kadar bir dizi inkılap gerçekleştirdi. Bunlar daha sonra “Atatürk İnkılapları / Atatürk Devrimleri” olarak adlandırıldı. Birçok sosyal bilimci ve tarihçi bu süreci “Kemalist Devrim / Atatürk Devrimi” olarak tanımlamıştır.

Atatürk önderliğindeki yönetim önce 3 Mart 1924'de Hz. Ebubekir ile başlayıp Emeviler ve Abbasiler ile devam eden ve 1516'dan itibaren Osmanlı'da olan “Sünni Hilafet”i lağvetti. Ardından eğitim, sosyal ve kültürel hayat, siyaset, ekonomi ve din başta olmak üzere tüm toplumsal hayatı yeniden dizayn etmek için bir dizi inkılap gerçekleştirildi. Anadolu'da birkaç yüzyıldır kökleşmiş feodalite (ağalık – beylik) düzeninin kaldırılması için çok ciddi düzenleme ve çalışmalar yapıldı. Ülke çapında okullaşma ve okuma yazma seferberliği başlatıldı. Kuran-ı Kerim'in ilk kez halkın anlayacağı şekilde mealî yazıldı. Kadınlar lehine pozitif bir dizi gelişmeye imza atıldı. Kökeni yüzyıllara

¹⁹ M. Kemal Atatürk, Nutuk, Yarım Elma, Ankara-2017, Sayfa 13

²⁰ Kenan Özkan, Milli Mücadele Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri, Sayfa 23

²¹ M. Kemal Atatürk, Nutuk, Sayfa 76-79

dayanmış ve tüm toplumu kuşatmış; her türden cehalet, taassup, sömürü ve feodalitenin ana kaynaklarından olan tarikatların tüm faaliyetleri sonlandırıldı.

Daha önce Lozan anlaşması ile her türlü kapitülasyonları (ticari imtiyazları) kaldıran TBMM, yine 3 Mart 1924 tarihinde kabul ettiği Tevhid-i Tedrisat kanunu ile ülkedeki azınlık ve yabancılara ait okulların tümünü birkaç istisna dışında kapattı.²² Sadece İstanbul, İzmir ve Mersin’de bazı okulların açık kalmasına onay verildi. Bu durum da o anki konjonktür ve devletin sahip olduğu güçle alakalı idi.

Türkiye muhafazakarlığında derin bir Atatürk karşıtlığı hatta nefreti vardır. Türkiye muhafazakarlığı Türkiye’de hatta bölgede yaşanan tüm olumsuzluk ve musibetlerin ana sorumlusu olarak Atatürk’ü görmektedirler. Birçok dini cemaat ve tarikat Atatürk’ü özellikle “hilafeti lağvetmesi” dolayısıyla “deccal” olarak tanımlamıştır.²³ 1950-2020 yılları arasında yani son 70 yıldır ülkede hakim olan muhafazakar yönetim ve partilerin bu cemaat ve tarikatlardan çok derin bir şekilde beslenmiş olduğu gerçeğini bu makalenin kalan sürecini iyi anlamlandırmak için sürekli zihinde tutmalıyız.

Peki, gerçekte Atatürk ne yaptı? Bu soruyu taassup, tarafgirlik ve önyargıdan sıyrılarak doğru cevaplandırabilmek, hem Türkiye Cumhuriyeti tarihini ve hem de bugünü doğru analiz etmede mutlak bir gerekliliktir. Bunu yapabilmek içinde önce “Atatürk nasıl bir ülke devraldı?” sorusunu olabildiğince en sahil bir cevap ortaya koymalıyız.

1299-1922 yılları arasında 623 yıl hüküm sürmüş ve dünya tarihinin en büyük imparatorlukları arasına girmiş Osmanlı Devleti’nin gücü ve başarısı “askeri” idi. Bu askeri başarı da kesinlikle teknik ve teknoloji içermeyen kaba güce dayalıydı. Ancak 1600’lü yıllardan sonra kaba gücün yerini bilim, teknik ve teknoloji alınca Osmanlı için uzun süren bir çöküş ve can çekiş süreci başlamıştır. Matbaayı haram bilerek 275 yıl ülkeye sokmamış geldiğinde de bir dizi sınırlamalar getirmişti. Pozitif bilimle uğraşmak uzun süre haram kabul edilmişti. Yıkıldığında kadınların okuma oranı binde 3 erkeklerin ki ise yüzde 7-8 civarında idi ve bunların en az üçte biri de sadece okuyor ve yazamıyordu.²⁴ 1922 yılına gelindiğinde sadece bir üniversitesi vardı ki, birkaç bölümden oluşan Darülfünun (bugünkü İstanbul Üniversitesi) kışladan bozma bir okuldu. Reform, Rönesans ve sanayi inkılabına ayak uydurmayı uydurulamamıştı. Osmanlı yıkıldığında Amerika, ilk uçak gemilerini suya indiriyordu. Ancak Osmanlı’nın ardında bıraktığı fabrika sayısı maalesef iki elin parmakları kadar bile değildi. Hadsiz hesapsız borçlanılmış ve ülkenin tüm ekonomisi yabancılara ya da onlarla işbirliği yapan azınlıkların elindeydi. Ordu modern silah ve teçhizattan mahrum ve dışa bağımlı idi. Ülkedeki medya (gazete ve dergiler) yabancı kolejlerde devşirilmiş aydınların elindeydi. Şeyhler ve ulema sınıfı halk üzerinde tam bir tasallut ve tahakküm kurmuşlardı. Eğitim ezberden ibaretti. Yüzyıllar boyunca doğru dürüst iki satır hukuk yazılmamıştı. Fermanlar ve fetvalar ile yüzyıllar geçirilmiş, yıkılmaya ramak kaldığında ilk anayasa ve medeni hukuk çalışması yapılmıştı. Yapılan ilk medeni hukuk (Mecelle) çalışması 1877’de tamamlanabilmişti. Mecelle, önceki zamanlarda yayınlanmış ferman ve fetvaları köhnemiş ve çıkarların kurbanı edilmiş (sözde) şeriat çerçevesinde derlemekten ibaretti ve hiçbir yeni sözü yoktu. Yüzyıllardır baskı, zulüm, horlama ve ötekileştirme altında yaşayan Aleviler / Kızılbaşlar Anadolu’nun en verimsiz en ücra yerlerinde yaşamaya mecbur bırakılmıştı. Okulları, kitapları ve ibadethaneleri olmayan Aleviler her türlü eğitim, kültürel aktarma, sosyal hayat ve dini ritüelleri saz ile yapmak zorunda bırakılmışlardı.

²² Özgür Yıldız, Anadolu’da Amerikan Okulları, IQ Kültür Sanat, İstanbul-2011, Sayfa 107

²³ <https://www.sozcu.com.tr/2017/yazarlar/sinan-meydan/fetonun-kara-kutusu-said-i-nursinin-aturk-dusmanligi-2041504/> (Son Erişim: 17 Aralık 2020)

²⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=dmEN0g9FddM&t=2637s> (Son Erişim: 17 Aralık 2020)

Osmanlı Devleti'nin en eğitimli sınıfı hiç şüphesiz askerler yani subaylar idi. Okuyan, düşünen, tartışan bu subaylar, büyük boşluklar olması dolayısıyla esasında başka grupların yapması gereken alanlara; siyaset ve sosyal hayata da dahil oldular. Kurtuluş Savaşı'nı veren ve daha sonra Kemalist Devrim'i gerçekleştiren kadroların tamamı da birkaç istisna dışında askerlerden oluşmaktadır.

Mustafa Kemal, neredeyse herkesin ama herkesin düşmana teslim olduğu en vatanperverlerin bile "mandacılık" fikrini savunduğu bir dönemde, inanılmaz bir yokluk, yoksunluk ve tehlike içerisinde "Ya bağımsızlık ya ölüm!" diyerek milli mücadeleyi örgütlemiştir. En yakınındaki insanların bile "mandacılık" fikrini savunduğu bir ortamda ilmek ilmek ilerleyerek Anadolu'yu düşman işgalinden temizlemiştir. Ardından Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna ve Kemalist Devrim'e önderlik etmiştir. Atatürk, halka dayalı, kadın ve erkek eşitliğinin esas alındığı, feodalitenin defedildiği, tarikat ve cemaatlerin tasallut ve tahakkümünün sonlandırıldığı, ilim ve irfan yolunda yürüyecek, üretecek, çok sesli, töre ve geleneğin ilahi hüküm gibi algılanmasının yıkıldığı bir devlet / ulus kurmak istiyordu.²⁵

Ancak bunun ne Anadolu'da ve ne de İslam dünyasında bir örneği yoktu. Ve Atatürk'te nihayetinde bir askerdi. Askeri eğitim almıştı. O ne bir sosyal bilimci ne bir hukukçu ve ne de bir siyasetçi idi. Ve ülkede yeni bir düzen yeni bir paradigma yaratacak ne bir birikim ve ne de bu yeti de bir sınıf vardı. Ayrıca yüzyıllardır sömürülmüş ve adı konmamış bir köleleştirmeye maruz bırakılmış Anadolu halkının da ne böyle bir baskısı ne de ilgisi vardı. O güne kadar bin yıldan fazladır İslam dünyasında (özellikle de Sünni anlayışta) saltanat ve hilafet yönetiminin dışına taşıp halkın reaya olarak görülmesinin ötesine geçecek bu çapta büyük hiçbir girişim olmamıştı. Atatürk elindeki çok sınırlı bir kadro ile Kurtuluş Savaşı'nın kendisine kazandırdığı karizmaya yaslanarak ve daha ziyade aşına olduğu askeri yöntemleri / anlayışı kullanarak Anadolu insanını "reaya" olmaktan çıkarıp "halk" yapabilmek için devrimlere girişti. Ve bu devrimlerin neredeyse hepsinin temelinde "Batı medeniyeti" vardı. Özellikle muhafazakarlar olmak üzere Kemalist Devrim'e itiraz edenlerin en temel argümanı da burada şekilleniyor. Diyolar ki, Atatürk Batı ile savaştı ama savaş biter bitmez batılılaşma hareketine girişti.

Başta muhafazakarlar olmak üzere Kemalist Devrim karşıtlarını ya taassup ya tarafgirlik ya cehalet ya da önyargı olayı doğru analiz etmekten uzaklaştırıyor. Atatürk, yüzyıllardır "reaya" olarak tanımlanıp yönetilmiş ve kendileri de bu durumu içselleştirmiş bir halkı "devlet" sahibi yapmak ve yönetimi onlara bırakmak istiyordu. Ancak gerek kendi birikimi ve gerekse mevcut koşullar o gün için tek çıkar yol olarak "Batı"dan kopya çekmeyi gerektiriyordu. Elbette ki yapılan uygulamalar ve ortaya konan paradigmanın birçok eksikliği olduğu ve eleştirilecek dünya kadar malzemenin olduğu bir hakikattir. Ancak bu durumda bile meselenin özünü kaçırmamalıyız. Atatürk eğitimden ekonomiye, siyasetten sanata, fenden teknolojiye "tam bağımsız" bir ulus / devlet inşa etmek istiyordu. O görevde olduğu müddetçe Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya başta olmak üzere hiçbir ülkeye ticari ya da siyasi imtiyaz vermedi. Ülkenin ekonomik olarak hiçbir güce bağımlı olmaması için canla başla çalıştı. Onun halka verdiği değer ve haklar maalesef bırakın onun zamanını ondan çok sonraları hatta günümüzde bile "halk" tarafından eleştirilmekte ve kınanmaktadır. Çünkü başta din olmak üzere hayatın tüm evre ve cephelerini sadece somut (şekil, ritüel, adet, gelenek) olarak algılayan bir toplum tamamen kendi lehlerine yapılan daha ziyade soyut (düşünsel) paradigma değişimini kavrayamadı, kavrayamıyor.

Kemalist Devrim, (olabildiğince) ülkedeki emperyal kanadı zayıflatmış ve yüzyıllardır bilinçle cehalet, fakirlik ve diktaya maruz bırakılmış Anadolu halkının merkeze doğru ilerlemesi için devasa

²⁵ Atatürk'ün ne yapmak istediğinin tam olarak anlaşılabilmesi için O'nun 15-20 Ekim 1927 tarihlerinde, 1919'dan 1927'ye dek kendisinin ve silah arkadaşlarının faaliyetlerini özetlediği konuşmasının metni olan Nutuk tam olarak tetkik edilmelidir.

bir kapı aralamıştır. Bu son tahlilde 1071’de başlayan Anadolu Türk tarihinde halkın dikkate alındığı, yetkilendirildiği, merkeze taşındığı en önemli kırılmadır.

1927 yılında Mektup Teatısı yoluyla 1917 yılında kesilmiş olan Türk-Amerikan diplomatik ilişkileri yeniden başladı ve Amerika Ankara’ya büyükelçi atadı.²⁶

Bu başlık altında son olarak belki birçokları için rahatsız edici ve hatalı gibi gözükse de şu tespiti cesaretle yapmalıyız. Gayri resmi olarak 1800 başlarında resmi olarak ta 1830’da başlayan Türk-Amerikan ilişkilerinin 2020 yılına kadar geçen yaklaşık 200 yıllık serüveninin en serin en cansız dönemi Mustafa Kemal’in önderlik ettiği 1919-1938 yılları arasındadır. 1938 yılından sonra da ontolojik olarak Amerikan emperyalizmine itiraz edenlerin de neredeyse istisnasız tümü Atatürk’ü önemsemiş ve ondan beslenmiştir.

İsmet İnönü dönemi (1939-1945) Türk-Amerikan ilişkileri

Atatürk’ün ölümünden sonra “Milli Şef” lakabı ile tanınan ve öldüğü 1973 yılına kadar Türk siyasi hayatının en önemli aktörlerinden bir olan İsmet İnönü cumhurbaşkanı oldu ve bu görevi 1950 yılına kadar sürdürdü. 1939 yılında II. Dünya Savaşı patlak verdi. Türkiye savaşta tarafsızlık politikası benimsedi. Amerika, Türkiye’nin Müttefik Devletler bloğunda savaşa girmesi için bu yıllarda yoğun bir baskı oluşturmuştu. 1 Nisan 1939’da Türkiye ile Amerika arasında Ticaret Anlaşması imzalanmış,²⁷ Eylül 1940’da Türkiye İngiltere’nin aracılığı ile Amerikan Ödünç Verme-Kiralama Yardımı’ndan yararlanmaya başlamış, Ekim 1942’de ise beş gazeteciden oluşan Türk basın heyeti Amerika’yı ziyaret etmişti. Türkiye’nin politik olarak Müttefik Devletlerden yana olduğu su götürmez bir gerçektir ancak savaşın son sahnesine kadar resmi tarafsızlığını koruduktan sonra son sahnede sembolik olarak Mihver Devletlere (Almanya ve grubuna) savaş ilan etmiştir.

Savaş yıllarında Türkiye’de seferberlik ilan edilmiş, 20-35 yaş grubu erkekler silahlı altına alınmıştır. Ekonominin tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu ülkede çalışacak insan gücünün silahlı altına olması ve bu devasa ordu için devletin sürekli hububat depolayıp altın biriktirmesi tüm ülkede büyük bir ekonomik buhran ve kıtlığa sebebiyet vermiştir. Savaş sonunda depolanan hububatın kahir ekseriyetinin bozulması ve biriktirilen altının ekonomiye kazandırılmaması da ekonomik buhranın yavaş yavaş siyasal ve sosyal çalkantılara evrilmesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca İsmet İnönü yönetiminin halkın İslam olarak gördüğü ritüel ve adetlere olan küçümseyici ve baskıcı politikaları da tüm bu çalkantıları hızlandırıp derinleştiriyordu.

Cumhuriyetin ilanından itibaren tek parti (CHP / Cumhuriyet Halk Partisi) iktidarı vardı. Ve siyasette yer almak isteyen herkes doğal olarak bu partide yer alıyordu. CHP içerisinde “sağcı / muhafazakar” olarak tanımlanabilecek grup 7 Ocak 1946’da kendinden sonraki tüm sağcı (İslamcı, muhafazakar, milliyetçi) partilerin ana nüvesini oluşturacak olan Demokrat Parti (DP)’yi kurdular. Toprak ağaları, İslamcılar, anti-komünistler, batı hayranları, feodalite artıkları (ağalar, beyler ve doğal olarak aşiretleri), Atatürk ve Kemalizm karşıtları, Osmanlı hayranları, hilafet yanlıları, tüm tarikat ve cemaat müntesipleri yavaş yavaş DP çatısı altında birleştiler. Parti kendi siyasi çizgisini “merkez sağ” olarak deklare ediyordu.

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’ye büyük bir Amerikan ilgisi vardı ve resmi veya resmîyet kazandırılmamış bir dizi ziyaret ve görüşme yapılmıştı. Bu görüşmelerin en önemlisi hiç şüphesiz Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile dönemin Amerikan başkanı Franklin D. Roosevelt arasında Mısır’ın

²⁶ <https://tr.usembassy.gov/tr/our-relationship-tr/policy-history-tr/io-tr/> (Son Erişim: 17 Aralık 2020)

²⁷ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc020/kanuntbmmc020/kanuntbmmc02003646.pdf (Son Erişim: 17 Aralık 2020)

başkenti Kahire’de 4-6 Aralık 1943 tarihlerinde yapılan ikili görüşmedir. Amerika, tüm Ortadoğu’yu Türkiye üzerinden idare etme ve Türkiye’yi Batı Asya’daki çıkarlarının merkezi yapmak istiyordu. Bu sırada SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) başkanı Stalin’in Türkiye’den Kars ve Ardahan’ın kendilerine bırakılması ve boğazlardan kendilerine üs verilmesi talebi geldi.

Bu olayların gölgesinde ilk Türk-Amerikan ikili anlaşması 27 Şubat 1946’da tarihinde Kahire’de imzalandı. “60 Milyon Dolarlık Kredi Anlaşması” başlığını taşıyan ve görünüşte daha ziyade bir yardım anlaşması hüviyetinde olan bu anlaşma, Amerika’nın Türkiye’ye yerleşmesi için devasa bir kapının açılmasıydı.²⁸ Amerika tarafından verilen kredinin geri ödeme biçimine ilişkin maddesi, Türkiye’nin eğitim sistemini Amerikan kontrolüne sokmayı amaçlıyordu. Amerika savaş artığı işe yaramaz silahları Türkiye’ye kendi açtığı kredilerle satacak, Türk ordusunun modernizasyon ve eğitiminde öncü rol üstlenecekti. Anlaşmanın 7. Maddesinde Türk matbuat ve radyosunda her gün Amerika lehine yayın yapılması da bağlayıcı hale getiriliyordu. Ancak Türk hükümetinin elinde bunları yapacak araç ve gereç yoktu. Onun da çaresi vardı; biraz hibe ve biraz kredi ile ihtiyaç duyulan tüm araç gereç Amerika’dan getirildi. Anlaşmanın bu maddesi gereğince Amerikan propagandası içeren marşlar, şarkılar, haberler ve yayınlar havada uçuşmaya başladı.

Amerika, sadece yönetimi değil halkı da yanına almak ve Anadolu ile ilgili planlarına gerçek ve örgütlü bir muhalefetin oluşmaması için basın yayın, eğitim, kültür sanatı kontrol etmek ve kendisini kurtarıcı ve dost olarak gösterecek her fırsatı ganimete çeviriyordu. 1944 Kasım’ında ölen Türkiye Cumhuriyeti’nin Washington elçisi Münir Ertegün’ün cenazesi savaş yıllarında Türkiye’ye götürülemedi, Washington’daki Arlington Ulusal Mezarlığı’nda muhafaza edilmişti. Savaş bitiminde Ertegün’ün cenazesi, Başkan Truman’ın emri ile güvertesinde II. Dünya Savaşı’nın bitiş antlaşmasının imzalandığı dönemin dünyadaki en büyük savaş gemisi olan Missouri Zırhlısı ile standartların çok üstünde şaşalı bir tören ve uğurlama ile Türkiye’ye gönderildi. 5 Nisan 1946’da İstanbul’a ulaşan gemi burada da Türk Hükümetince akla hayale gelmeyen hazırlıklar ve törenlerle karşılandı.²⁹

Cenaze bahaneydi. Amerika, soğuk savaşın başlangıcında Türkiye’nin kendi egemenlik alanında olduğunu dünyaya deklare edip kabullendirme peşindeydi. Türkiye ise basiretsiz, ferasetsiz politikaların sonucu düştüğü ekonomik ve siyasi buhrandan II. Dünya Savaşı’nın muzaffer devleti ve dünyanın yeni süper gücüne yaslanarak çıkmak istiyordu. Uzun bir süredir açlık, fakirlik ve korku ile yaşamakta olan toplum ise gazeteler, dergiler ve radyonun verdiği gazla sarhoşa dönmüştü. Yeni dost ve hamimiz dünyanın en büyüğü olan Amerika idi. İktidar, iktidarını korumanın ve muhalefet, iktidara ulaşabilmenin mutlak yolunu Amerikan yönetimi ile uyum ve işbirliğinde görüyordu. İktidarı ve muhalefeti birlikte hayal satıyorlardı. Daha sonraki gelişmelerden anlıyoruz ki, bilgi, birikim ve derinlikten yoksun, sadece zenginliği ya da statüsü dolayısıyla bir yerlere ulaşmış bu politikacıların çoğu maalesef kendi sattıkları hayallere de inanıyorlardı. Bu durumda halka düşen kısa zamanda Amerikan zenginlik ve konforunun Anadolu’nun her köşesine kadar yayılacağını beklentisi ile “ben bilmem büyükler bilir” demektir.

Burada bir parantez açarak Amerika’nın Türkiye stratejisini doğru analiz edebilmek için, Amerika’nın 20. Yüzyılda sömürgecilğe getirdiği yeni yaklaşımı birkaç cümle ile ortaya koymalıyız. Sömürgecilik 20. Yüzyıl başlarına kadar kaba güç ve tüm hak ve hukukun domine edilmesi ile yapılıyordu. Ancak değişen dünya şartları ve eşsiz bir tecrübeden hareketle Amerika “rıza dayalı sömürgecilik” anlayışını açığa çıkarttı. Bu yeni anlayışta egemenlik kurulmak istenen coğrafyanın yönetim ve mümkünse halkının onay ve daveti ile iş yapmanın zemini oluşturuluyordu.

²⁸ Mücahit Gültekin, Türkiye-ABD İlişkileri Psikolojisi, Sayfa 201

²⁹ Cüneyt Akalın, Missouri’nın Ziyaretinin Tarihsel Anlamı, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/9930> (Son Erişim 09 Aralık 2020)

Yönetim, medya ve halkın hazır hale gelmesinden sonra Türkiye'yi örtülü bir müstemlekeye dönüştürecek olan sürecin giriş kapıları olan anlaşmalar ardı ardına imzalanmaya başlandı. Türkiye ve Amerika arasında bundan sonraki yetmiş yıl boyunca imzalanacak diğer tüm anlaşmalara temel olacak olan; 12 Temmuz 1947'de Askeri Yardım Anlaşması, 4 Temmuz 1948'de Ekonomik İşbirliği Anlaşması (Marshall Yardımı) ve 27 Aralık 1949'da Kültür Anlaşması imzalandı.³⁰

Adnan Menderes dönemi (1950-1960) Türk-Amerikan ilişkileri

CHP'den ayrılmış muhafazakar kanadın kurduğu Demokrat Parti (DP) 1950 yılında iktidara geldi. Celal Bayar cumhurbaşkanı Adnan Menderes ise başbakan oldu. Yürütme yetkisi hükümette olduğundan dönem "Menderes Dönemi" olarak adlandırılmıştır. Menderes / Demokrat Parti, 27 Mayıs 1960'da askeri darbe ile devrildiği tarihe kadar ülkeyi on yıl boyunca büyük bir halk desteği ile yönetmiştir. Demokrat Parti kendinden sonraki tüm muhafazakar partilerin temelidir. Muhafazakar kitleler, bugün dahi Menderes ve Demokrat Parti'yi büyük bir sevgi, özlem ve hayırla yad etmektedirler.

1950-1960 arası yani Menderes/Demokrat Parti döneminde abartısız, teşbihsiz, kelimenin tam anlamı ile Türkiye Amerika'nın müstemlekesine dönüşmüştür. Bu dönemde, 1965'lerde TBMM'nde tam sayısının tespiti krize dönüşen Amerika ile onlarca ikili anlaşma imzalanmıştır. Menderes Hükümeti henüz daha ikinci ayında yetkisinde olmamasına rağmen TBMM'ni bypass ederek Türkiye'yi NATO'ya sokabilmenin ön bedeli olarak Kore'ye asker göndermiştir. 23 bin Türk askeri SSCB'nin desteklediği komünist Kuzey Kore ile Amerikan'ın desteklediği liberal Güney Kore savaşında Amerikan saflarında savaşmış 896 kayıp verilmiş ve yüzlerce asker de sakat kalmıştır. 18 Şubat 1952'de Türkiye NATO'ya kabul edildi. Menderes hükümeti gerek NATO kapsamında ve gerekse ikili anlaşmalar yoluyla Amerika'ya başta İncirlik olmak üzere (yine sayısı ilerleyen yıllarda siyasi krize dönüşecek olan) yüzden fazla üs verdi. TİP (Türkiye İşçi Partisi) milletvekili Mehmet Ali Aybar'ın 1965 yılında TBMM'de yaptığı meşhur konuşmada "bugün otuz beş milyon metrekaare vatan toprağı Amerikan işgali altındadır" cümlesi daha sonra birçok resmi oturum ve mahkemede de delil olarak kullanılmıştır.

Menderes hükümetinin Amerika'ya verdiği imtiyazların sonu gelmek bilmiyordu. Türkiye'de ki Amerikan askeri sayısı 30 bini bulmuştu. Anlaşmalar gereği Amerikan askerleri hiçbir şekilde Türk mahkemelerinde yargılanamıyorlardı. Ayrıca gümrük kanunlarına da tabi değillerdi. Maden ve özellikle de petrol arama ve işletme yetkisi neredeyse tamamen Amerika'ya devredildi. Amerikalı uzmanlar (daha doğru ifade ile uzman ajanlar) Anadolu'nu her yerinde araştırma ve inceleme yapma hakkına sahipti. Amerikan uzmanlar, Genel Kurmay Başkanlığı, İçişleri, Dışişleri ve Ticaret bakanlıkları başta olmak üzere tüm kurum ve kuruluşların bilgilerine inceleme, eğitim ve analiz yetkileri ile ulaşabiliyorlardı. Bugünkü MİT (Milli İstihbarat Teşkilatı)'in o günkü şekli olan Millî Emniyet Hizmetleri (MAH) ile Amerikan gizli servisi CIA aynı binada iç içe çalışıyorlardı. CIA'nın birçok MAH elemanına elden maaş ödediği daha sonraları TBMM kürsüsünden dile getirilmiştir.³¹

Amerikan Başkanı D. Eisenhower 1952' de Türkiye'yi (başkanlık öncesi/özel) ziyaret etti. Dönemin cumhurbaşkanı Celal Bayar ve eşi Reşide Bayar, İngiltere Kraliçesi Elizabeth'in özel uçağıyla önce İngiltere'ye, oradan da bir transatlantikle yolculuk ederek 26 Ocak 1954'te 40 gün sürecek olan ziyaret için Amerika'ya geçtiler. Haber Türk televizyonu TRT'de "cumhurbaşkanımız Beyaz Saray'ın kutsal merdivenlerinde" spotu ile verildi. Menderes ise 1954 ve 1959'da olmak üzere

³⁰ Haydar Tunçkanat, İkili Anlaşmaların İçyüzü, Alaca Yayınları, İstanbul-2019, Sayfa, 31,32,139

³¹ Mücahit Gültekin, Türkiye-ABD İlişkileri Psikolojisi, Sayfa 187-254

iki kez Amerika'yı ziyaret etti. Amerikan Başkanı D. Eisenhower 1959'da bu sefer resmi olarak Türkiye'yi ziyaret eden ilk Amerikan başkanı oldu.³²

Türkiye, Amerika'nın İngiltere eliyle Sovyet Rusya'nın önünü kesmek ve tüm Ortadoğu çıkarlarını garanti altına almak için şekillendirdiği CENTO / Bağdat Paketi'nin (1955) İngiltere, İran, Pakistan ve Irak'la birlikte kurucuları arasında yer aldı. Türkiye ayrıca 1959-1979 arasında da teşkilata ev sahipliği yaptı.³³

Menderes/Demokrat parti eliyle ülke; siyasi, ekonomik ve askeri alanlar başta olmak üzere eğitim, kültürel, sosyal, dini ve istihbari olarak ta tamamen Amerika'nın kucağına verilmişti. Ancak tüm bu fecaatlere rağmen Demokrat Parti girdiği her seçimi ezici bir üstünlükle kazanıyordu. Peki, bu nasıl mümkün oluyordu? Ülkeyi başka bir ülkenin sömürmesine dönüştürmüş olan Demokrat Parti, gücünü kaybetmediği gibi her geçen gün (ve hatta günümüzde de) halk nezdinde kendisine kutsiyet kazandırarak yoluna devam ediyordu. Bu nasıl oluyordu?

Demokrat Parti/Menderes'in toplum üzerinde eşsiz bir etkinlik ve gücünün olması iki temele dayanmaktadır; ekonomi ve din. Uzun yıllardır fakru zaruret içinde yaşayan halk birden bire ummadığı bir refah ve bolluk (II. Dünya savaşı yıllarında biriktirilen 200 tondan fazla altının pervasızca harcanması, Amerika'dan gelen ve acısı sonradan çıkacak krediler, genç erkek nüfusun iş gücüne katılması ile tarım ve hayvancılıkta yaşanan üretim sıçraması) ile karşılaştı. Tabii toplum bu bolluk ve refahın kaynağını sorgulamak ile geleceğin nasıl şekilleneceği öngörüsünden uzaktı. İkincisi: Yüzyılların getirdiği bir gerçeklik olarak toplum dini belirli örf, adet, töre, şekil ve ritüel olarak görmekte idi. Cumhuriyetin ilanı ile başlayan şekil ile mücadele, İsmet İnönü döneminde zirveye varmış ve esas mecrasından çok sapmıştı. Menderes hükümetinin çıkardığı ilk kanun uzun süredir Türkçe okunan ezanın Arapça okunuşuna döndürülmesi yasası idi. Tarikatlar ve cemaatlerin faaliyetleri resmîyette olmasa bile pratikte serbest bırakıldı. Dini tedrisat yapan İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri'nin ardı ardına açılması. Cemaat ve tarikatların işlettiği korsan Kuran kurslarının görmezden gelinmesi ya da kılıflar uydurulması. Ve tabii ki üst kademe yöneticilerin belirli aralıklarla toplum önünde belirli ritüel, şekil, töre ve adetleri icra etmesi halk nezdinde Menderes ve partisi için İslam'ın temsilcisi algısı oluşturuyordu.

Burada analiz edilmesi gereken ve atlanmaması gereken önemli bir konu daha var. Siyasileriyle seçmeniyle Türkiye muhafazakarlığını "Amerikancı" olmaya iten (veya başkaları tarafından toplum mühendisliği olarak kullanılan) en sosyolojik gerçeklik toplumdaki "Rusya/Komünizm gelecek" korkusu idi. Bu korku acaba sadece belli eller tarafından pompalanan sahte bir korku muydu yoksa gerçekten Türk toplumunun bilinçaltında bir Rusya/Komünizm korkusu mu vardı? Bu sorunun cevabı ile "nasıl oldu da tarih boyunca özgürlüğüne düşkünlük ile nam salmış bir millet olan Türkler, Amerikan müstemlekesi olmayı içselleştirebilmişlerdir?" sorusunun cevabı da çok ilişiktir.

1-Türkler, Orta Asya'dan zamansal, mekânsal ve mücadele olarak çok uzun bir göçün ardından Anadolu'ya gelmişler ve burayı yurt edinmişlerdir. Ve son tahlilde Anadolu'nun yerlisi değillerdir. Ortodoks Hristiyan Bizans/Doğu Roma İmparatorluğu'na son vererek buralarda hükümler olmuşlardır. Türkler Anadolu'ya geldiğinde üç millet mukim idi; Ermeniler, Rumlar ve Kürtler. Fransız İhtilali'nden bu yana gerek Osmanlı'nın ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin (haklı ya da haksız) tüm sorunlarının kaynağında bu üç millet/devlet vardır.

³² <https://www.sozcu.com.tr/2018/yazarlar/sinan-meydan/menderesin-abd-gezileri-2654510/> (Son Erişim 09 Aralık 2020)

³³ Oral Sander, Türk-Amerikan ilişkileri, İmge Yayınları, Ankara-2016, Sayfa, 174-178

2-Bizans sadece etnik bir devlet değildi. O, Ortodoksluğun devleti idi. Siyasi olarak Bizans'a son verilmiş olsa da hiçbir zaman düşünsel ve itikadi olarak Bizans'a son verilememiştir. Ortodokslar (ve Ortodoksluk üzerinden egemen güçler; İngiltere, Rusya, Amerika) hiçbir zaman Bizans fikrinden vazgeçmemişlerdir. 20. Yüzyıl başlarında yaşanan Megali İdea ve Sevr Anlaşması bunun en canlı örneğidir. Bu durum Türk milleti üzerinde (belki de biraz abartılı bir şekilde) paranoyaya dönüşmüş durumdadır. Özellikle Türk muhafazakarlığında dünyadaki her gelişmeyi Türkiye ve Türkiye'nin önünü kesme girişimi üzerinden okuma alışkanlığı neredeyse iman esasına dönüşmüştür.

3-Türkler Anadolu'ya geldikten sonra önce Haçlı Seferleri'ni karşıladılar. Ardından Hristiyan/Batı dünyası ile yüzlerce yıl süren bir mücadeleye tutuştular. "Coğrafya kaderdir" kuramı gereğince İslam dünyasının Batı/Hristiyan dünyasına dayanan mızrak ucu gibiydiler. Tüm zamanlarda önce onların saldırması ve önce onların karşılaması gerekti. İşte tüm bu sebeplerden (Sünnilik merkezli olmak üzere) Türkler, kendilerini (devletlerini) her zaman ve şimdi de İslam'ın merkezi ve gerçek temsilcisi görürler. Hatta Arap ve Farsları bu mücadelede kendilerini yalnız bıraktıkları iddiasıyla her fırsatta hainlik ile suçlayan sosyolojik genetik bir koda sahiptirler.

5-Anadolu'da özellikle 1516-1517 yıllarında hilafetin Osmanlı'ya geçişinden itibaren her türden yapılanma ve teşkilatlanma "Sünnilik" merkezli gerçekleşmiştir. Tüm paradigma "Sünnilik" üzerinden şekillendirilmiştir. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında ana unsur olan Kızılbaş/Alevi Türkler yüzyıllarca ötelenmiş ve ötekileştirilmiş, hem devlet merkezinden ve hem de şehir merkezlerinden (dolayısıyla eğitim, zanaat, ticaret, sanat, edebiyat vs.den) uzak tutulmuşlardır. Cumhuriyetle beraber Alevilerin de bazı haklardan yararlanmaya başlaması ve şehir merkezlerine doğru gelmeleri (eğitim, zanaat, ticaret, sanat, edebiyat, kültür ve hatta siyaset içinde yer almaya başlaması) hayatı "Sünnilik" üzerinden okuyan muhafazakarlarda büyük bir tepki ve karşıtlık doğurmuş ve bu durumu bir "kötülük" olarak ele almışlardır. Kötülüğün kaynağı olarak ta Atatürk ve cumhuriyet görülmüştür.

6-Osmanlı orduya dayalı bir devletti. Türklerin savaşçı, hareketli, atılgan yapısı ile Avrupa'da ki Feodalite dönemi ve ardından Rönesans ve Reform süreçleri keşişince Osmanlı Devleti 1400-1699 yılları arasında Balkanlar, Doğu ve Orta Avrupa'ya hakim oldu ve bu hakimiyet üzerinden tüm Avrupa'yı baskıladı. Ancak Osmanlı, eğitim, teknik, teknolojik, ilim, kültür, sanat ve hukuk üretimi gibi alanlarda maalesef hiçbir zaman istenilen devinimi yakalayamadı. Bugünkü dünyanın temelini en büyük köşe taşlarından biri olan matbaaya karşı 275 yıl direndi, almadı, kullanmadı... 1600'lü yıllarda başlayan duraklama 1699'dan itibaren çöküşe dönüştü. Onlarca nesil sürekli kayıplar, yenilgiler, esaret ve mağduriyet ile yaşadı ve nihayetinde bu dram bir dizi toplumsal genetik kodlara dönüştü.

7-Türklerin/Osmanlı'nın Ruslar (Rus İmparatorluğu) ile karşılaşması tarihin bir cilvesi olarak Osmanlı'nın duraklama ve çöküş döneminde olmuştur. 1568-1917 yılları arasında yaşanan 16 büyük Türk-Rus savaşının biri neticesiz 4'ü Osmanlı ve 11'i Ruslar lehine sonuçlanmıştır.³⁴ Osmanlı bu savaşların her birinde toprak kaybetmiş, kaybedilen Kırım, Kafkasya ve Balkanlarda yaşayan Müslüman halklar özellikle 1850-1920 arasında Anadolu'ya göç etmişler ve Anadolu'nun her yanına dağılmışlardır. Nesiller boyu devam eden bu kaçış hem göçmek zorunda kalanlarda ve hem de Anadolu halkında derin bir travma oluşturmuştur. Toplumlar doğal olarak son yaşananları daha iyi hatırlamakta ve değerlendirmektedir. 1774, 1877-1878, 1912-1913 yıllarında Osmanlıya son darbeyi indiren savaşlar ve en az üç beş nesil için korkunç bir trajediye dönüşen olayların başrolünde her zaman Çarlık Rusya'sı vardı. Bu noktadan hareketle Türk toplumunun özellikle muhafazakar kanadın

³⁴ https://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanl%C4%B1-Rus_sava%C5%9Flar%C4%B1 (Son Erişim: 15 Aralık 2020)

sosyolojik arka planında her zaman bir Rusya ve Rusya ile özdeşleşmiş “Sosyalizm, Komünizm” nefreti vardır.

8-Türk toplumunun toplumsal hafızasında (aslında hiç de öyle olmamasına rağmen) Ermeni meselesinin ana müsebbibi olarak da Rusya vardır. Böyle toplumsal bir hafıza oluşumunda Ermenilerin 1915-1917 yıllarında Rusların Doğu Anadolu ve Karadeniz’i işgali sırasında onların bilinçli veya denetimsizlikleri sonucu işledikleri cinayet ve cürümler ile daha sonra Ermenistan’ının SSCB’nin bir parçası olması gerçekliği yatmaktadır.

Türk toplumundaki Amerikan sempatisinin kökleri nelerdir?

Türk siyasetçisi gibi Türk toplumu da defalarca kandırılmış ya da ters yüz edilmiş olmasına rağmen Amerika sempatisi her fırsatta depreşmekte ve kendini açığa vermektedir. Peki, Türk toplumunda Amerikan sempatisinin nedenleri nelerdir? Bu gerçekliğin sosyolojik ve toplumsal psikoloji arka planı nasıl tahlil edilmeli?

1-Amerika, imparatorlukların yüzyıllardır sürdürdü geldikleri güce dayalı vahşi sömürge anlayışını rızaya dayalı sömürge anlayışına dönüştürdü. Rızaya dayalı sömürgecilikte sömürülen ülkeler kendilerini Amerika’nın dost ve müttefiki olarak görür ve büyük ortağın lehine bir kısım imtiyazların olmasını normal karşılar.

2-Osmanlı topraklarında 1830’dan itibaren yüzlerce Amerikan okulunda (ki en iyi ve en donanımlı eğitimler bu okullardaydı) sayıları yüzbinleri bulan çocuk ve genç eğitimden geçirildi. Birçoğu Amerika’nın değişik üniversitelerinde öğrenim veya mastır yaptı. Bunlar illaki adı konmuş ya da paralı ajan değildi ancak Amerikan düşünce sistemi içinde yetişmiş ve o düşünce sistemini içselleştirmiş ve savunucusu olmuşlardı. Medya ve siyaset başta olmak üzere hayatın her alanında bir birlerine ön ve omuz vermişler birçok kritik aşama ve eşik Amerikan düşüncesi ile kuşatılmıştı.

3-Amerikanın şartlar gereği Türkler ile hiç açıktan savaşa girmemiş olmaları. Felsefi derinlik ve siyasal bilinci belli bir çıtaya ulaşmamış toplumlar örtülü savaşları çözme ve analiz etme yeteneğinden uzaktır.

4-Amerikanın sahip olduğu teknik, teknolojik, ekonomik, ilmi, kültürel, gücün dünyanın bir numarası olduğu ve bu güç ile dostluk ve ortaklığın Türkiye’yi hem Avrupa hem de Rusya ya karşı koruyacağı inancı.

5-Toplumun gözünü diktiği cemaatler, tarikatlar, aydınlar ve entelektüellerin istisnasız neredeyse hepsinde yerleşik hale gelmiş “dinsiz kızıl komünist Rusya” ve “ehli kitap Amerika” algısının İslami kodlarla topluma sunulması. “Kimi tercih edeceğiz kiminle beraber olacağız; Dinsiz kızıl Rusya ile mi yoksa ehli kitap Amerika’yla mı?” ikilemi ile toplum dolaylı olarak Amerikancılığa sevk edilmiştir. Ayrıca cemaatler, tarikatlar, kanaat önderleri, İslamcı şair ve edebiyatçıların “Kemalist Devrimi” zerre kadar alakası olmamasına rağmen örtülü bir şekilde komünizm ile ilişkilendirmeleri ve tek parti döneminde açığa çıkan baskı ve zorbalığın Amerika’nın yardım ve gücü ile dengelenebileceği inancını yaymış olmaları da toplumda Amerikan sempatisi doğurmuştur.

1950 ve 60’lar boyunca Türkiye İslamcılığının (milliyetçiler ve muhafazakarların) idol ve sembol isimleri Demokrat Parti/Menderes tarafından fonlanan Necip Fazıl Kısakürek ve Said Nursi’dir. Necip Fazıl bir şairdir. Said Nursi ise “Nur külliyyatı” adı altında daha ziyade inançsal

kitaplar yazmış bir cemaat önderidir. Çok ilginçtir bu iki kişiliğin Amerikan emperyalizmini eleştiren tek bir cümleleri yoktur ve ikisinin de birincil düşmanı “Komünizm” yani “Kızıl Rusya”dır.³⁵

1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti'nin Türkiye'yi Amerikan müstemlekesine dönüştürmesine dönemin ana muhalefet partisi CHP'den köklü, felsefi yani ontolojik hiçbir itiraz gelmemiştir. NATO'ya girilmesi, Kore'ye asker gönderilmesi, Amerika'ya birçok üs ve tesis verilmesi, Amerika'ya verilen imtiyazlar ve Amerikalı uzmanların yanlış yönlendirmeleri ile tarım ve hayvancılığın aşama aşama geriletilmesi, petrol ve değerli maden işletme hakları peyderpey Amerika'ya veriliyor olması, stratejik ürün ithalat ve ihracatının Amerika lehine imtiyazlı hale getiriliyor olması ve uzman kılığında ki Amerikan ajanlarının Türk diplomasi, bürokrasi ve askeriyesinin kılcal damarlarında dolaşması konularında CHP nin hiçbir zaman ontolojik bir itirazı olmamıştır. Cılız itirazların sebebi ise daha ziyade pragmatiktir.

1950 sonlarında Demokrat Parti Amerika'ya esir düştüklerini fark edip ilişkileri yeniden yoluna koyabilmek için Amerika'yı Rusya ile dengeleme girişimine giriştiler. Adnan Menderes Sovyet Rusya'yı ziyaret için randevu aldı ancak bu ziyaret gerçekleşmeden 27 Mayıs 1960'ta tarihte “27 Mayıs Darbesi” olarak bilinen askeri darbe gerçekleşti. Adnan Menderes hükümeti düştü Cemal Gürsel önderliğinde askeri komite yönetimi devraldı. Darbeciler adına 1 nolu bildiriye Alparslan Türkeş radyodan okudu. Darbeciler 1 numaralı bildiride NATO ve CENTO ya kesinlikle bağlı kalacağını deklare ettiler.³⁶

Adnan Menderes'in idamı ve Amerikancılığın muhafazakarlar üzerinde İslami bir renk kazanması

27 Mayıs darbesinin ardından Marmara denizinde küçük bir ada olan Yassıada'da Demokrat Parti'nin birçok yetkili ve temsilcisi yargılandı. Mahkeme sonunda devrik başbakan Adnan Menderes, Dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye bakanı Hasan Polatkan idam edildi. Halkın oyu ile seçilmiş bir idarecinin darbe mahkemesi ile asılması (ki Demokrat parti içerisinde arkası, bağlantıları en zayıf üç kişi idam edilmiştir) hiçbir şekilde tasvip edilemez. Ancak ilginçtir, Adnan Menderes'in idamı Türk sağında (milliyetçiler ve muhafazakar) fikriyatın tüm katman ve bileşenlerinde büyük bir kırılmaya yol açmıştır. Adnan Menderes geniş kitleler tarafından neredeyse evliya derecesine varan kutsiyet kazanmıştır. Bundan daha ilginç bu idamdan bir yandan Amerika sorumlu tutulurken bir yandan da Amerikancılık bu çevreler açısından meşrulaştırılmış ve hayat felsefenin bir parçası haline getirilmiştir.

Peki, bu kırılma bu değişim bu paradoks nasıl gerçekleşebilmiştir?

Daha önce Türk toplumunda tarihi kökleri itibari ile felsefe ve mektep olmayışı, matbaa ve pozitif bilim karışıklığı ve Sünni ekolün getirdiği ezbercilik kutsiyeti dolayısıyla İslam'ın tamamıyla somut olarak var olduğunu fakat bu somut halin halkın etine kemiğine karıştığını tespitini yapmıştı. Belirli ritüel, şekil, örf ve adetler dinin kendisi zannediliyor ve bunları yaşatmak İslam'ı yaşatmak ve bunlar için mücadele etmek İslam için mücadele etmek olarak kabul ediliyordu.

Kemalist Devrim, topluma soyut bir yön felsefi bir derinlik kazandırmak istiyorken birçok örf adet ve ritüellere savaş açtı. Toplumun azımsanmayacak bir kanadı bunların tümünü İslam'a yapılan taarruzlar olarak algıladılar. Ayrıca İsmet İnönü'nün milli şeflik döneminde oluşan yeni aristokrasi de kendi varlıklarını imkan ve mevkilerini korumayı bu ritüel ve şekillerle savaşmakta görüyorlardı.

³⁵ Necip Fazıl Kısakürek, Amerikan Politikasını Korumakla Mükellefiz, Büyük Doğu Dergisi, Sayı 20, (1959)

³⁶ Oral Sander, Türk-Amerikan ilişkileri, Sayfa, 269

Tekke ve zaviyelerin kapatılması dolayısıyla yüzlerce yıldır toplumu hem sülük gibi emip sömüren fakat buna rağmen toplum tarafından kutsanan kişi ve kurumlar eski imkan ve itibarlarını kazanmak için bu algıyı en yoğun biçimde besliyorlardı. Cehalet, taassup ve yoğun bir şekilde pompalanan algı dolayısıyla Anadolu insanı kendi anladığı somut dine aykırı gördüğü her şeyi her uygulamayı “komünizm, Kızılbaşlık ve CHP” ile ilişkilendiriyordu.

Demokrat parti döneminde yoğun bir şekilde açılan Kuran kursları, İmam Hatip Liseleri ve örtülü olarak izin verilen tarikatlar ve cemaatlerin faaliyetleri, ezanın yeniden Arapça olarak okutulması ile Anadolu’da yaygın olarak cami yapılması, İslam’ı somut olarak algılayan halkı kendinden geçiriyordu. Türk toplumunda 1850-1950 yılları arasında yaşananlar dolayısıyla bayrak, ezan, minare, cami, sınır, harita ilahi bir kutsallık kazanmıştır. Hiçbir güç ve bilgi ortalama bir Türk’ü bunların değişkenliğine ve ilahi kutsiyeti olmadığına inandıramaz bu sosyolojik toplumsal bir genettir.

Ayrıca Amerikan hibe ve kredileri dolayısıyla 1939-1950 arası süren açlık, kıtlık, yoksulluk ve yoksunluğun yerini göreceli bir refaha bırakmış olması ve Anadolu halkının daha önce hiç görmediği bir kısım hizmet ve nimetlere ulaşması dolayısıyla Adnan Menderes halk açısından Dindar/İslami bir kişilik olarak ele alınıyordu. Elbette bu algının oluşmasında 1925-1950 arası resmi hiçbir faaliyette bulunamadıktan sonra birden bire devlet imkanlarına kavuşan tarikat ve cemaatlerin uydurdukları efsane ve kerametlerin de etkisi de yadsınamaz.

Oysa 1950-1955 yılları arasındaki göreceli ekonomik kalkınmanın temelinde Amerikan hibe ve kredileri ile II. Dünya Savaşı yıllarında biriktirilen 200 ton altın vardı. Merkez Bankasındaki 200 ton altın CHP tarafından ne olur ne olmaz diye bekletilmiş ve Menderes hükümetine devredilmişti. Menderes hükümeti hem eldeki tüm birikimleri harcadı ve hem de siyaseti olduğu gibi ekonomiyi de Amerikan müstemlekesi haline getirdi.

Cemaatler ve tarikatlar ve uzun bir sürenin ardından iktidardan nemalanan çevreler tarafından İslami bir kişilik olarak toplumun huzuruna konulan Menderesin idamı bu kesimde derin bir kırılma ve travma açığa çıkmıştır. İslami gördükleri herhangi bir şeyin ihlal ve yasaklanmasını komünizmin, Alevilik ve Kemalizm ile ilişkilendirmeyi inanç esası haline getirmiş kitleler menderesin idamından da bu çevreleri sorumlu gördüler hatta bu işte Amerika’nın parmağı var derken bile derin bir paradoksla Amerika ile bir ve beraber olmanın gereğine inandılar.

Daha sonraki yıllarda Türk siyasi hayatına şekil veren sağ (milliyetçi muhafazakar) Adalet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Milli Selamet Partisi, Anavatan Partisi, Doğru Yol Partisi, Refah Partisi ve AK Parti’nin istisnasız hepsi Menderes çizgisine o ya da bu çapta sahip çıkmış kendisini onunla bağlantılı göstermiştir.

1960-1980 arası dönemde Türk-Amerikan İlişkileri

27 Mayıs darbesinin ardından bir buçuk yıldan fazla askeri cunta yönetimi elinde tuttu. Askeri cuntanın cumhurbaşkanı Cemal Gürsel cunta sonrasında da cumhurbaşkanlığına (1960-1966) devam etti. Onun ardından onun döneminde Genel Kurmay Başkanı olan Cevdet Sunay (1966-1973) cumhurbaşkanı oldu. Sunay’ın ardından daha önce (1957-1960) Deniz Kuvvetleri Komutanlığı yapmış ve Sunay tarafından senatörlüğe atanmış olan Fahri Korutürk (1973-1980) cumhurbaşkanlığı yaptı.

1960-1980 arasında çoğu koalisyon olmak üzere 20 hükümet görev yaptı. Bu hükümetlerden ancak altı tanesi bir yıldan aşkın görev yapabildiler. Dönemin en etkin partileri Demokrat Parti’nin devamı olan Adalet Partisi (AP) ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) idi. Adalet Partisi’ne Süleyman

Demirel liderlik ediyordu. Cumhuriyet Halk Partisi 1960-1972 yılları arasında da yoluna İsmet İnönü ile devam etmiş onun 1972’de istifa etmesi ile Bülent Ecevit CHP genel başkanı olmuştur.

“Siyasal İslamcılık”ta ilk kez bu dönemde siyasi örgütlenme yoluna gitti. 1969’da bağımsız Konya milletvekili olarak meclise giren Necmettin Erbakan, önce 1970’te Milli Nizam Partisi (MNP)’ni kurdu. Bu partinin Anayasa Mahkemesi tarafından 20 Mayıs 1971’de, partinin "laik devlet niteliğinin ve Atatürk devrimciliğinin korunması prensiplerine aykırı olduğu" gerekçesiyle kapatılması üzerine yaklaşık 1,5 yıl sonra 11 Ekim 1972’de, Millî Selamet Partisi (MSP) adıyla yeni bir parti kurdu. Necmettin Erbakan, İslamcı çevrelere ilk kez dünyada olup bitenleri “emperyalizm, siyonizm, kapitalizm” kavramları ile izah eden liderdir. Ayrıca Filistin ve Kudüs meselesine olan ilgisi de hayati boyunca devam etmiştir.³⁷

Yine bu dönemde “Türk milliyetçiliği”de siyasi olarak örgütlenmiştir. 27 Mayıs darbesinin etkin aktörlerinden biri olmakla beraber darbenin ardından diğer darbeciler tarafından tasfiye edilen Albay Alpaslan Türkeş, 1969’da Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) adıyla Türk milliyetçiliğini esas alan partiyi kurdu. Milliyetçi Hareket Partisi’nin gençlik yapılanması olan Ülkü Ocakları, özellikle 70’li yılların ikinci yarısında Türk siyasi hayatını derinden etkileyen “kanlı 1 Mayıs, Malatya, Maraş ve Çorum” olayları ile 80 darbesi öncesi yaşanan sağ-sol çatışmalarında etkin rol oynamıştır.

1960 anayasasının getirdiği nispi özgürlükçü ortam ile dünyada sosyalizm ve Marksizm’in yükseliş yansıması, Türkiye’de sol fraksiyonların yükselişi ve anti emperyalist bir dalganın oluşmaya başlaması olarak gerçekleşti. Türkiye’nin ilk sosyalist partisi “Türkiye İşçi Partisi (TİP)” 1961 yılında kuruldu. Türkiye İşçi Partisi TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi)’ne milletvekili seçtiren ilk sosyalist partidir. Türkiye İşçi Partisi ontolojik olarak Amerikan emperyalizmi karşıtıydı. 1964 yılında Türkiye İşçi Partisi milletvekili Mehmet Ali Aybar’ın mecliste yaptığı tarihi konuşma ile Türk halkı Amerika ile ilgili gerçekleri ilk kez çıplak olarak duydu. Konuşma Türkiye de bir şok etkisi açığa çıkarttı. Aybar, “şu anda 35 milyon metre kare vatan toprağının Amerikan işgali altında olduğunu” dile getirdi. Bu tarihi konuşma Türkiye de ki antiemperyalizmin yükselmesi, şekillenmesi ve bu günlere gelmesinde hiç şüphesiz tarihi bir rol oynamıştır.

Bu dönemde yaşanan en mühim sosyal siyasal meselelerden biri cumhuriyet tarihinin en derin Amerikancı projelerinden biri olan “komünizm ile mücadele dernekleri projesi” hayata geçirildi. Türkiye çapında CIA destekli sol karşıtı kontrgerilla faaliyetlerini etkili bir biçimde sürdüren Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği 1963 yılında kuruldu. Derneğin çalışmaları, 1965 yılında genel başkanlığa Toprak Dergisi sahibi İlhan Egemen Darendelioğlu’nun geçmesi ile hızla yaygınlaştı. 1965’te 27 olan şube sayısı kısa sürede 110’a çıktı. Türkiye’nin o dönem en büyük işçi sendikası olan Türk-İş dahil olmak üzere 113 STK ile birlikte 20 Mart 1966 tarihinde İstanbul’da "Komünizmi Tel’in ve Gafletten Uyanma Mitingi" düzenlendi. Komünizmle Mücadele Derneği’nin faaliyetlerinde etkin partneri ise MTTB (Milli Türk Talebe Birliği) adıyla faaliyet gösteren İslamcı gençlik yapılanması idi.³⁸

Dönemin en önemli diğer bir gelişmesi ise Amerikan Başkanı John F. Kennedy’nin 1961 yılında “Peace Corps Act / Barış Gönüllüleri Yasası” adıyla Kongre’den geçirip yürürlüğe koyduğu “Amerikan Barış Gönüllüleri Projesi”dir. Görünüşte az gelişmiş ülkelere uzman ve örgüt yardımı olarak lanse edilen projenin aslı “Üçüncü Dünya ülkelerindeki devrimci ruh yükselişinden kaygı duyan Amerika’nın, Barış Gönüllüleri ile özellikle Afrika ve Asya’da yükselen Amerikan

³⁷ Necmettin Erbakan, Davam, Milli Gazete Ankara Kütüphanesi Yayınları, Ankara-2016, Sayfa, 125 vd.

³⁸ Konu ile ilgili olarak Türkiye’de yapılmış olan en geniş çalışma; Ertuğrul Meşe, Komünizmle Mücadele Dernekleri, İletişim, İstanbul-2017 kitabıdır.

emperyalizmi karşıtlığını baskılamak ve geriletmektir”.³⁹ Proje kapsamında Türkiye’de 1962-1972 yılları arasında faaliyet gösteren Barış Gönüllüleri Anadolu’nun neredeyse en ücra köyüne kadar nüfuz edip, toplum hayatının birçok yönünü etkilemişler ve aynı zamanda sosyal, siyasal, kültürel, folklorik, dinsel, ekonomik vs. alanlarda eşsiz bilgiler toplamışlardır.

1964 yılında Türk Amerikan ilişkilerinde tarihi bir kırılma daha yaşandı. Amerikan başkanı Lyndon B. Johnson, Kıbrıs meselesi üzerinden başbakan İnönü’ye Türkiye’yi tahkir ve tehdit eden bir mektup yazdı. Tarihe “Johnson krizi” olarak geçen bu mektup, Türk yöneticilerinin kısmen de olsa şapkasını önüne koyup düşünmesi için bir fırsat oldu. Mektup, Amerika Birleşik Devletleri-Türkiye ilişkilerinde yaşanan ilk pürüz olarak nitelenir. Varlığı ilk günden bilinen mektup kamuoyunda resmen 1966’da yayınlanmıştır.⁴⁰ Bu olay aynı zamanda Türkiye’nin Amerika’ya olan bağımlılık derecesini de açığa çıkarmıştır. Mektup tüm kamuoyunda tartışılıyorken daha sonra (1966-1973) cumhurbaşkanı olacak olan dönemin Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay’ın, “Tabi ki bu adamları dikkate alacağız, donumuzu bile Amerika veriyor”⁴¹ sözleri kamuoyunda öncelikle askeriye olmak üzere ülkenin nasıl bir esarete düştüğünün delili olarak gösterilmiştir.

Dönemin başbakanı İsmet İnönü’nün mektup üzerine “Yeni bir dünya kurulur, Türkiye orada yerini alır” sözü 1946 sonrası Amerika’ya ilk çıkış olarak kayıtlara geçmiştir. Konuyu Türkiye’de en derinlikli inceleyen araştırmacılardan biri olan Mücahit Gültekin’de “Johnson krizi”ni bir kırılma olarak ele almakta ve 1964-1980 dönemini önceki dönemden ayırarak bu döneme “bağımlılık dönemi” adını vermektedir. (Gültekin 1946-1964 dönemini ise “Gönüllülük dönemi” olarak tanımlamıştır.)⁴²

1960’lı yılların ortalarında bir başka skandal daha patladı. Muhalefetin bastırması ile Amerika ile yapılan ikili antlaşmaların birleştirilmesi ve netleştirilmesi kararlaştırıldı. Antlaşmaların birleştirilmesi çalışmaları sırasında şu ana kadar kaç tane ikili antlaşma yapıldığı bile önce tespit edilemedi. Dönemin başbakanı Demirel önce 120 olarak açıkladığı antlaşma sayısını bir müddet sonra 91 olarak güncelledi. Anlaşıldı ki kurumlar arasında müthiş bir kopukluk ve bilgi eksikliği vardı. Amerika bundan yararlanarak her kurum ve kuruluşla kendi çıkarına uygun antlaşmalar yapmıştı. Ve yapılmış olan antlaşmalardan bazılarının metinleri Türk tarafında yoktu.

Özellikle Türkiye İşçi Partisi’nin bastırması ve basın yayın organlarının sayısal olarak artıp zenginleşmiş olması dolayısıyla kamuoyunda yüksek bir duyarlılık oluştu. Dönemin başbakanı Demirel “Türkiye’de üs yoktur tesis vardır” sözleri ile kamuoyunu yatıştırma yoluna gitti. Muhalefet ve kamuoyunun bastırması ile önce anlaşmalar ve üsleri inkar eden hükümet, anlaşmaların birleştirilmesi için 7 Nisan 1966 tarihinde “Türkiye tarafından değişiklikler” hakkında Amerika’ya nota verdi. ABD, 18 Nisan 1966 tarihli cevabında değişiklik önerilerini kabul etmiştir. Sürecin sonunda 3 Temmuz 1969 tarihli “Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması” (OSİA) imzalanmıştır. Ama anlaşmanın gizli olması nedeniyle 23-25 Ocak 1970 tarihlerinde Millet Meclisinde, 27-28 Ocak 1970 tarihlerinde Senato’da yapılan kapalı oturumda ele alınmış kamuoyuna da sadece temel prensipleri hakkında bilgi verilmiş, içeriği Türk milletine açıklanmamıştır.

³⁹ Gökhan Eşel, Amerikan Barış Gönüllüleri ve Türkiye’deki Faaliyetleri, İleri Yayınları, İstanbul-2016, Sayfa, 29 vd.

⁴⁰ Oral Sander, Türk-Amerikan ilişkileri, Sayfa, 308

⁴¹ <https://t24.com.tr/yazarlar/yalcin-dogan/ismet-pasa-mi-demirel--erdogan-farki,20585> (Son Erişim: 02 aralık 2020)

⁴² Mücahit Gültekin, Türkiye-ABD İlişkileri Psikolojisi, Sayfa 486